

Mahátmá Gándhí alakja a történelemben és a kulturális emlékezetben

Móhandász Karamcsand Gándhí (1869. október 2. – 1948. január 30.) születésének 150. évfordulójára az Indiai Köztársaság kormánya nagyszabású emlékét hirdetett meg. Ehhez a kezdeményezéshez kapcsolódva az Eötvös Loránd Tudományegyetem Indológia Tanszéke 2020. február 28-án egész napos szimpóziumot szervezett *Mahátmá Gándhí alakja a történelemben és a kulturális emlékezetben* címmel.¹ Tanszékünknek az esemény megrendezésével az volt az elsődleges célja, hogy – túllépve a Gándhít övező sztereotípiákon és gyakran felszínes ismereteiken – eddig még nem érintett vagy csak kevéssé tárgyalt szempontok alapján, újszerű megközelítésben mutassuk be a Mahátmá, a Nagy Lélek alakját, és árnyaltabb képet nyújtsunk róla annál, mint hogy – leegyszerűsítve a helyzetet – csupán az erőszakmentesség prófétájaként, India politikai és spirituális atyjaként vagy a függetlenségi mozgalom vezetőjeként lássuk és láttassuk őt.

A konferencián az ELTE munkatársain kívül a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Kara, valamint a Közép-európai Egyetem oktatói és kutatói képviseltették magukat. Az elhangzott előadások közül hatnak a szerkesztett, írásos változata olvasható a *Világtörténet* folyóirat jelen számában.²

Aklan Anna átfogó tanulmánya Mahátmá Gándhí történelmi jelentőségét értékeli, és áttekinti az indiai függetlenségi mozgalomban játszott szerepét, eszmrendszerének főbb elemeit az erőszakmentességtől a vallási toleranciáig. Bemutatja azt is, hogy Gándhí alakja és eszméi miként inspirálták a 20. század több nagy hatású személyiségét, akik szintén az erőszakmentes ellenállás eszközével éltek és élnek, és akik közül hárman is Nobel-békedíjat kaptak: Martin Luther Kinget, a francia Louis Massignont, a XIV. Dalai Lámát és legújabban a minden gyermeket, így a lányokat is egyformán megillető oktatás jogáért síkra szálló pakisztáni Malála Júszafzait.

Szenkovics Dezső írása egy folyamatban lévő kutatás egyik állomása, amelyben a szerző húsz újság és folyóirat 1869 és 2019 közötti anyagának Gándhí-emléteit elemezve mutatja be a magyar nyelvterület Gándhí-recepciójának jellegzetességeit. A szerző által feldolgozott és műfaji szempontból igen széles skálán

1 A konferencia megrendezését az Indiai Köztársaság Nagykövetsége támogatta, amiért ezúton is köszönetet mondok.

2 A konferencia teljes programja az Indológia Tanszék honlapján érhető el: <https://ind.elte.hu/content/gandhi-szimpozium.e.815> (letöltés: 2021. január 23.).

– a hírektől a véleménycikkeken és az úti beszámolókon át egészen a viccekig – elhelyezkedő írások, melyek között alig található olyan, amely a Mahátmával szemben komoly kritikát fogalmazna meg, vagy személyét és szellemiségét támadná, mindvégig folyamatos és intenzív Gándhí-recepcióról tanúskodnak.

Sági Péter esszéje a 21. századi India Gándhíhoz fűződő, a korábbival szemben jóval ellentmondásosabb viszonyát elemzi: az egyre nagyobb arányban fiatalokból álló társadalomban, amely mindinkább a nyugati kulturális trendek hatása alá kerül, Mahátmá Gándhí alakjának és szerepének megítélése sem olyan egyértelműen kedvező, mint életében vagy közvetlenül halála után, a 20. század derekán. A szerző bemutatja, hogy bár kormányzati intézkedések tűzik zászlójukra alakját, és India-szerte közintézmények, egyetemek, hidak és utak sokasága viseli nevét, a kortárs művészeti alkotások már világosan jelzik a fiatalabb generáció ambivalens viszonyulását Gándhí személyéhez, és talán szimbolikusnak tekinthető, hogy egy 2019-es népszerű rapszám is azt sugallja: a legtöbb indiai manapság elsősorban a portréjával ellátott fizetőeszköz révén találkozik a Mahátmával.

Günsberger Dóra azt elemzi, hogy miként emlékezik Pakisztán, az Indiától vallási alapon elválasztott és azt ellenségnek tekintő ország és társadalma a „másik” (bár az 1947-es felosztásig közös múltú) ország történelmi hőisére. A szerző először Gándhí Pakisztánhoz fűződő viszonyát, illetve a szubkontinens felosztásáról vallott nézeteit tárgyalja, majd két, a mai Pakisztán Pandzsáb tartományának állami iskoláiban használatos tankönyv vizsgálatával mutatja be a „hivatalos” pakisztáni történelemszemlélet Gándhí-képét. A tanulmány harmadik részében egy online kérdőíves felmérés eredményét ismerhetjük meg, amely rávilágít az egyetemet végzett pakisztáni állampolgárok Gándhíról alkotott – és olykor a hivatalostól eltérő – véleményére.

Renner Zsuzsanna írása, felhasználva a Gándhí halálát követően hatalmas tömegben kiadott színes nyomatok tanúságát, amelyeken a Mahátmá szentként, mártírként és isteni megtestesülésként jelenik meg, azt vizsgálja, hogyan alakította ki és ruházta fel populáris mitológiai tartalmakkal a „Gándhí-ikont” az írástudatlan tömegek számára is könnyen megragadható vizuális kultúra. Egy 1948-ban kiadott poszter tüzetes elemzésén keresztül bemutatja, hogy a mezítlábás, ágyékkötős Gándhí 1930 körül végleges formát öltött és az egész világon jól ismert imázsa, amely pontosan megfelel elveinek és habitusának, miként alakult át, és bővült egyre újabb és újabb, de nemegyszer manipulatív elemekkel és jelentésrétegekkel a Mahátmá halála után.

Szivák Júlia Gándhí és a film kapcsolatát elemzi. Először vázolja a Mahátmá – meglehetősen negatív – viszonyát a film műfajához és a filmiparhoz, majd bemutatja, hogy Gándhí ideológiája és politikai üzenete milyen módon és miért olyan ritkán jelenik meg az indiai gyártású filmekben, végül azt elemzi, hogy három nagyon eltérő filmben miként jelennek meg Gándhí gondolatai és alakja (Richard Attenborough 1983-as Oscar-díjas Gándhí-filmje, a bollywoodi film konvencióit követő 2006-os *Lage Raho Munna Bhai* és a Gándhí ideológiai örökségét átértelmező 2002-es *Swades*). A filmek alapján igyekszik megragadni Gándhí helyét a modern indiai populáris kul-

túrában, amelynek – beleértve a film műfaját is – jelentős szerepe van abban, hogy a Mahátmá szellemi öröksége napjainkban is fennmaradhat.

Végül szeretném kiemelni: túl azon, hogy méltóképpen emlékezhettünk meg Mahátmá Gándhí személyéről és emlékeről, a konferencia más szempontból is fontos esemény volt az Indológia Tanszék életében, és pedig nem csak azért, mert – mint utóbb kiderült – a koronavírus-járvány okozta kényszerű bezárkózás előtt szűk két héttel ez lett máig ismeretlen hosszúságú időre az utolsó olyan tudományos rendezvényünk, amelyet megszokott körülmények között tarthattunk meg, és ahol még személyesen találkozhattak az előadók és a szép számú hallgatóság. A szimpózium jelentősége abban is áll – és ennek felmutatása kezdettől fogva szándékunk volt –, hogy egyértelműen tanúskodik az Indológia Tanszék egyre szélesebb tudományos horizontjáról.

Az 1870-es években ugyanis a tanszéket az indoeurópai nyelvészeti kutatók számára hozták létre (az 1873-as alapítás 150. évfordulójáról két év múlva emlékezünk meg), és sokáig ez a tudományterület számított fő oktatási és kutatási profiljának. Később emellé csatlakozott a szanszkritológia és az ókori India irodalmának, történelmének, vallásainak és kultúrtörténetének kutatása; a hindí nyelv és irodalom, valamint a modern Indiára vonatkozó stúdiumok az 1980-as években jelentek meg nagyobb súllyal a palettán. Ezt a változást tükrözi a 2017-es névváltoztatás is: a korábbi Indoeurópai Nyelvtudományi Tanszékből Indológia Tanszék lett (ezzel egy időben – a továbbra is jelen lévő kutatási területet képviselve – a tanszéken belül létrejött az Indoeurópai Nyelvtudományi Munkacsoport).

India, amely az előrejelzések szerint hamarosan Földünk legnépesebb országa lesz, napjainkban politikai, gazdasági és kulturális szempontból egyaránt egyre jelentősebb szerephez jut. A Gándhí-konferenciát annak jeléül szántuk, hogy az ELTE BTK Indológia Tanszéke amellet, hogy – régi hagyományait követve – meg kívánja őrizni erős és nemzetközileg is elismert nyelvi és filológiai orientációját, munkatársai és alumnusai révén a modern és kortárs India kutatásának, értelmezésének és népszerűsítésének központja is kíván lenni.

Ittzés Máté

THE FIGURE OF MAHATMA GANDHI IN THE HISTORY AND THE CULTURAL MEMORY

This issue contains the written version of six lectures originally presented at a symposium held on the 28th February 2020 at the Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities (with the title “The figure of Mahatma Gandhi in the history and the cultural memory”), the main objective of which was to offer a fresh approach to the legacy of India’s spiritual leader. The Introduction gives a brief summary of the articles and points out the importance of the Gandhi conference in the context of the scientific activities of the Department of Indian Studies.